

Kültürlerarasılık, Çokkültürlülük ve Etnisite: Eskişehir'deki Çerkeslerin Kültürlerarası İletişim Pratikleri¹

Hande Ökeli Ulusoy²

Öz

Bu çalışmada, kültürlerarası iletişim bağlamında, Eskişehir'deki etnik gruplardan biri olan Çerkesler'in hâkim kültürle iletişimi incelenmiştir. Bu doğrultuda, Eskişehir kent merkezinde yaşayan 20 katılımcıyla yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmış ve yorumlanmıştır. Çalışmada, Çerkes etnik grubuna üye insanların kendi kültürel sınırlarını korumaya çalışırken, hâkim kültürle etkileşimlerini de sürdürdükleri anlaşılmıştır. Ayrıca çalışmada, Çerkes etnik grubunun hâkim kültürle iletişimde, kültürel öğretilerin oluşturduğu anlam dünyalarındaki farklılaşmaların, kültürlerarası iletişim sürecini etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarası İletişim, Çokkültürlülük, Etnisite, Çerkes.

Interculturality, Multiculturalism and Ethnicity: Intercultural Communication Practices of the Circassians in Eskişehir

Abstract

The purpose of this study is to review the communication practices of Circassians, one of the ethnic groups in Eskişehir, with the dominant culture as part of intercultural communication. In line with the study, semi-structured interviews were conducted with 20 people of Circassian origin living in the centre of Eskişehir and the findings were discussed on the basis of the data obtained. The results of the study revealed that people of Circassian origin have continued to interact with the dominant culture besides trying to preserve their own culture. Also, it is claimed that the existence of different cultures leads people to sense the world differently. The results proved that these differences, which are due to cultural doctrine, influenced the communication of Circassian groups with the dominant culture.

Keywords: Multiculturalism, Intercultural Communication, Ethnicity, Circassian

1 Bu çalışma, Prof. Dr. Ömer ÖZER'in danışmanlığında yürütülen ve Hande ÖKELİ ULUSOY tarafından 2014 yılında hazırlanan Kültürlerarası İletişim Bağlamında Bir Alt kültür Grubu Olan Çerkeslerin Hakim Kültürle İletişimi başlığıyla sunulmuş kabul edilen yüksek lisans tezinden özetlenmiş ve gözden geçirilerek makaleye dönüştürülmüştür. Değerli hocam, tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Ömer ÖZER'e destekleri için teşekkürlerimi sunuyorum.

2 Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Gazetecilik ABD

Giriş

Tarih boyunca, çeşitli nedenlerden dolayı farklı kültürlerin karşılaşmaları ve farklı kültürler arasındaki etkileşim kaçınılmaz olmuştur. Özellikle, küreselleşme olgusunun beraberinde getirdiği, ülkeler arası nüfus hareketliliğindeki artış, ulus ötesi ticaret, ulaşım ve yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle beraber, kültürlerin iç içe geçmeleri hız kazanmış ve kültürlerarası etkileşim artmıştır.

İçinde yaşadığımız küresel köyde, artık bütünüyle homojen bir toplumun varoluşu neredeyse olanaksızdır ve toplumların birçoğunda çokkültürlü bir yapı vardır. Dünyanın hemen her bölgesinde olduğu gibi, Türkiye’de yaşayan birbirinden farklı etnik grupların ve altkültürlerin varlığı, çokkültürlü bir yapının varlığını da beraberinde getirmektedir. Farklı kültürlerden insanların bir araya geldiği çokkültürlü toplumlarda, bu insanların iletişim davranışlarındaki farklılıkların neler olduğu ve iletişim sürecinin nasıl işlediği gibi konular da gündeme gelmektedir. Bu konuların gündeme gelmesi ise kültürlerarası iletişim disiplininin önem kazanmasına neden olmaktadır.

Kültürlerarası iletişim kavramının açıklanabilmesi için öncelikle kültür kavramına değinmek gerekmektedir. Günlük yaşamda çok sık kullanılan kültür sözcüğü, hangi bağlamda ve kim tarafından kullanıldığına bağlı olarak birden fazla anlama sahip olan bir kavramdır ve anlamı, onunla ilgilenen bilim dallarına göre de değişiklik gösterebilmektedir. Kültürlerarası iletişim alanında da üzerinde herkesin düşünce birliği vardıği bir kültür tanımı bulunmamaktadır.

John Tomlinson, kültürü “insanların sembolik temsil pratikleri yoluyla anlam inşa etmeye çalıştıkları bir yaşam düzeni” olarak tanımlamaktadır (Tomlinson, 1999: 18). M. J. Collier ise kültürün, “sembol, anlam ve normların tarihsel aktarım sistemi” olduğunu belirtmektedir (1994’den aktaran Kartarı, 2006: 16). Kültürü sembol, anlam ve normlar üzerinden ele alan kültür tanımları, özellikle, semboller sistemini, bu sembollere atfedilen anlamları ve normları vurgulayarak, iletişim sürecini de göz önünde bulunduran bir yaklaşım benimsemeleri bakımından, kültürlerarası iletişim bağlamında yapılan bir çalışma için oldukça yararlıdır. Bir bakıma kültür iletişimde anlam aktarımını sağlamaktadır. Edward T. Hall’ün deyimiyle, kültür iletişim, iletişim de kültürdür (Hall, 1980: 191).

Kültür ve iletişim kavramlarından ayrı düşünülemez olan kültürlerarası iletişim ise, farklı kültürlere üye insanlar arasında etkileşim ve anlam aktarımları, yabancıların algılanması, açıklanması ve kültürel farklılıkların gözetilmesi gibi konuları inceleyen disiplinlerarası bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Kartarı, 2006: 23). Kültürlerarası iletişim disiplininin oldukça geniş bir çalışma alanı olduğunu söylemek mümkündür. Farklı uluslara üye insanlar arasındaki iletişim kültürlerarası iletişimin çalışma alanına girdiği gibi, aynı ulustaki etnik grupların hâkim kültürle etkileşimi de kültürlerarası iletişim disiplini içinde incelenebilmektedir. Bu çalışmanın konusunu da kültürlerarası iletişim bağlamında, Eskişehir’deki etnik gruplarından biri olan Çerkesler’in hâkim kültürle iletişiminin incelenmesi oluşturmaktadır.

Çalışmanın problemini açıklamak, yorumlayıcı (hermeneutik) yaklaşımdan yararlanmayı gerektirmiştir. Tarihsel kökenlerine bakıldığında, hermeneutik kavramının, tanrılarla insanlar arasında ulaklık yapan hermes’ten esinlenen, açıklama, açığa kavuşturma

ve anlaşılır duruma getirme anlamlarına gelen hermeneutikos kavramından geldiği görülmektedir (Saygın, 2009: 104). Kavramın ilk kullanımları, 16. yüzyılda, kutsal metinlerin yorumlanması ve açıklanması gerektiğine ilişkin sorunlarla gündeme gelmiş ve doğru anlama ulaşma yöntemi olarak kabul edilmiştir (Bauman, 1978: 7).

İrfan Erdoğan, günümüzde hermeneutik, eşdeyişle yorumlayıcı anlayışın, sadece yazılı metinleri değil, yorumlama sürecine giren her şeyi kapsadığını, buna, sözlü ve sözsüz iletişim, anlam, dil felsefesi ve göstergebilimin de dahil olduğunu belirtmekte ve artık hermeneutik yaklaşımda, sosyal yapıların, kültürün ve insanın metin olarak ele alındığını ifade etmektedir.³

Yorumlayıcı araştırmalar, derinlemesine görüşme, odak grup, katılımcı gözlem gibi veri toplama tekniklerini kullanmaktadır. Yorumlayıcı yaklaşımdan yararlanan bu çalışmanın yöntem bilimi olarak, yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme kullanılmıştır. Görüşme soruları, Eskişehir'de yaşayan ve kartopu örneklem yöntemiyle ulaşılan 20 Çerkes katılımcıya yöneltilmiştir. Söz konusu yöntemlerle elde edilen veriler tematik olarak sınıflandırılmıştır ve yorumlanmıştır.

1. Çokkültürlülük ve Kültürlerarası İletişim

Çokkültürlü ve çokkültürlülük kavramları sıfat olarak ilk kez İngilizce'de, 1941 yılında önyargısız ve bağımsız bireylerden oluşan kozmopolit bir toplumu nitelemek için kullanılmıştır (Yanık, 2013: 42). "Çokkültürlülük" kavramı, isim olarak ise 1970'li yılların başlarında Avustralya ve Kanada'da, bu toplumların bir özelliği olan kültürel çeşitliliği teşvik eden devlet politikaları için kullanılmıştır (Doytcheva, 2009: 15).

Çokkültürlülük kavramının farklı anlamları bulunmaktadır. Veysel Bozkurt'a göre çokkültürlülük, çağdaş dünyada yaşamsal her şeye, birbirinden büyük oranda farklı olan insanların birbiriyle etkileşim içinde olduklarına ve birbirleriyle iş yapmaları gerektiğine işaret etmektedir (Bozkurt, 2012: 367). Will Kymlicka'ya göre, bir devletin üyeleri farklı uluslara ait ise (çok uluslu devlet) ya da farklı uluslardan kopup gelmişse (çok etnikli devlet) ve bu olgu bireysel kimliğin ve siyasi hayatın önemli bir parçasını oluşturuyorsa, o devlet çokkültürlüdür (1998'den aktaran, Akça ve Vurucu, 2010: 19). Gerd Baumann'a göre ise;

Çokkültürlülük bir bilmecedir: Tekelleştirilmiş bir ulusal kültüre inananlar, kültürlerinin izini etnik kimliklerde arayanlar ve dinlerini kültürleri olarak görenlerden oluşan üç tarafın arasında adalet ve eşitlik durumunu nasıl sağlayabileceğimizi sorar. Çokkültürlülük mevcut grupların sayısınca çoğalan eski kültür kavramından çok, yeni ve kendi içinde çoğulcu, kendi ve ötekilere atfedilen kültür uygulayımdır (2006:7-8).

Çokkültürlülük, günümüzün küresel ölçekli göçlerinin neden olduğu toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel değişimler paralelinde ifade edilebilecek toplumsal ve siyasi bir sonuçtur (Yanık, 2013: 12-13). Devletler arasındaki siyasal sınırlar her zaman etnik grupların sınırlarıyla çakışmamaktadır ve bir devletin sınırları içinde bulunan baskın kültürden farklı özelliklere sahip olan altkültürler ortaya çıkmaktadır; bu altkültürlerin bazıları bir süre sonra kültürleşmekte ve baskın kültürle entegre

3 <http://www.irfanerdogan.com/makaleler4/yorumbilim.pdf> (Erişim tarihi: 21.02.2017).

olarak yaşamını sürdürmekte, bazıları ise kendine özgü özelliklerini korumaya devam etmektedir (Kartarı, 2006: 71). Farklı kültürel ardyörelere sahip insanlar arasındaki, sayıca hâkim kültür ile aynı ulustaki ortak kültür üyeleri arasındaki ve etnik gruplar arasındaki iletişimi inceleyen kültürlerarası iletişim de çokkültürlü bir dünyanın farklı yönlerini ortaya koymaktadır (Uslu ve Bilgili, 2010: 6). Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, kültürlerarasılık ve çokkültürlülük kavramları birbirinden ayrı iki kavramdır. Çokkültürlülük, farklı kültürlerin birarada bulunması durumuyla ilgilidir. Öte yandan, kültürlerarasılık kültürel karşılaşma durumlarındaki etkileşimi ifade eden bir kavramdır (Kartarı, 2014: 51). Disiplinlerarası bir alan olan kültürlerarası iletişimin amacı, farklı kültürlere üye insanlar arasında gerçekleşen iletişimi anlamak, açıklamak, iletişim süreçleriyle ilgili tahminlerde bulunmaktır.

Kültürlerarası iletişim disiplininin tarihi ikinci Dünya Savaşı sonrasına ve özellikle 1946'da ABD Dışişleri birimlerinin diplomatlarına eğitim vermek amacıyla kurulan Foreign Service Institute'ye (FSI) dayanmaktadır (Sarı, 2004: 3). Foreign Service Institute'de görev alan Edward T. Hall, bir çalışma alanı olarak kültürlerarası iletişimin kurucusu olarak kabul edilmektedir. "Kültürlerarası iletişim" terimi ilk kez Hall'un, 1959 yılında yayımladığı The Silent Language adlı kitabında geçer ve bu kitap alanın ilk çalışması olarak kabul edilmektedir (Chen ve Starosta, 1996'dan aktaran, Sarı, 2004: 3).

Geçmişten günümüze kültürlerarası iletişim teriminin farklı tanımları yapılmıştır. Gudykunst ve Kim'e göre, kültürlerarası iletişim, farklı kültüre üye insanlar arasında anlam atfetmeyi içeren etkileşimsel ve sembolik bir süreçtir. Onlara göre, iletişimin, kültürlerarası iletişim olarak adlandırabilmesi için "etkili" ya da "geçerli" olması zorunluluğu yoktur ve kültürlerarası geçerlilik farklı bir konudur; farklı kültüre üye insanlar, karşılaştıklarında yanlış anlaşılmalara en aza indirmeyi amaçlarlar (Gudykunst ve Kim, 1984: 14). Samovar, Porter ve McDaniel ise kültürlerarası iletişimin, belli bir kültüre üye birey, başka bir kültüre üye olan bireyin tüketimi için mesaj ürettiğinde gerçekleştiğini belirtmektedirler (2007: 9). Başka bir ifadeyle, farklı kültürlere üye insanlar arasındaki iletişim, bireylerden biri diğerinin tüketimi için mesaj ürettiğinde başlamaktadır. Kültürlerarası iletişim tanımlarında yapılan en önemli vurgu ise kültürlerarası iletişimin "etkili" iletişimden ayrıştığı noktadır. Farklı kültürlerin üyeleri karşılaştıklarında, birbirlerini anlamak için yararlandıkları medyum (dil, sözsüz iletişim kodları vs.) bu medyumunu kullanmayla ilgili birbirlerinden farklı olan kuralları nedeniyle sorun yaratabilmektedir (Kartarı, 2014: 50).

Öte yandan, kültürlerarası iletişimin çalışma alanının kapsamı da kimi araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde ifade edilmektedir. Erol Mutlu (2012: 215), kültürlerarası iletişimin "farklı kültürlerin ya da altkültürlerin üyeleri arasındaki iletişim" olduğu ifade ederek, bir anlamda kültürlerarası iletişimin sadece farklı ulusa üye insanlar arasındaki iletişimi incelemeye yönelik olduğunu de altını çizmektedir. Benzer şekilde, kültürlerarası iletişim alanının, kültürlerarası, ırklararası ve etnik gruplararası iletişimi kapsadığını ifade eden William Gudykunst, kültürlerarası iletişimin genelde farklı ulusal kültürden insanlar arasında gerçekleşen iletişim olarak kavramsallaştırıldığını ve birçokları tarafından da yüz yüze iletişimle sınırlandırıldığını belirtmektedir. Gudykunst'a göre kültürlerarası iletişim, farklı etnik ve ırklar arası iletişim ile farklı sosyal sınıflar arası iletişimi de kapsayan gruplar arası iletişimin bir türüdür. (Gudykunst, 2003: 163).

Oldukça geniş bir çalışma alanı olan kültürlerarası iletişim, bu çalışmada aynı ulus

içindeki etnik grupların ve atkültürlerin hâkim kültürle iletişimini de kapsayan, farklı kültürlerin ya da atkültürlerin üyeleri arasındaki iletişim olarak kavramsallaştırılmaktadır.

2. Etnisite ve Etnik Kimlik

Etnik ve etnisite kavramlarının kökenleri eski Yunanca'da kullanılan "ethnos" sözcüğüne dayanmaktadır. John Hutchinson ve Anthony Smith, ethnos teriminin Antik Yunan dilindeki farklı kullanımlarına değinmektedir. Homeros'ta ethnos hetarion, bir grup arkadaş, ethnos Lukion, Likyalı bir kavim anlamına gelmektedir. Aeschylus, Persliler'i bir ethnos olarak görmekte; Herodot, Medyan halkından bahsederken Medikion ethnos, Platon ise bir mübaşir kastı hakkında konuşurken ethnos kerukion demektedir (1996'dan aktaran Sağır ve Akıllı, 2004:1-2). Hutchinson ve Smith'e göre ethos sözcüğünün bu kullanımlarındaki ortak nokta, bir takım kültürel veya biyolojik özellikleri paylaşan ve birlikte uyum içerisinde yaşayan insan veya hayvanları tanımlamalarıdır (1996'dan aktaran Sağır ve Akıllı, 2004:1-2).

Antik Yunan'da apolitik bir topluluğu ifade eden etnisite kavramı, tarihsel süreç içerisinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Ortaçağ döneminde Hristiyan olmayan uluslar için kullanılan etnisite kavramı, yüzyıl ortalarından sonra ırk özelliklerini belirtmek için de kullanılmıştır (Somersan, 2004: 22). Anthony Smith, etnisiteyi diğer insan topluluklarından ayıran temel özellikleri ifade ederken altı unsurdan söz etmektedir (2007'den aktaran Sarı, 2010: 64-65):

1. Kolektif bir ismin varlığı: Grubun kendine verdiği isim, grubun tanımlayıcı işareti ve simgesidir.
2. Ortak soy (ata) miti: Belli bir zaman ve mekânda ortak bir köken düşüncesini kapsayan mittir ve etnik gruba kurgusal bir akrabalık duygusu verir.
3. Ortak tarih ya da bellek: Bireylerin paylaştığı tarihsel bellek birbirini izleyen kuşakları, ortak birikime eklenen deneyimlerle birleştirir. Çoğu kez masallar ve efsaneler kulaktan kulağa bir kuşaktan diğerine geçer (Somersan, 2004: 30).
4. Özel ortak kültür: Diğer kültürlerle ortak olan ama aynı zamanda ayırt edici kültürel özellikleri kapsar. Din, dil, görenekler, kurumlar, yasalar, giyim, beslenme, sanat vb. bu listeye girebilir.
5. Belli bir bölge, toprak parçası ile özdeşleşme ya da bağlanma: Toprak parçasına fiziksel bir bağlılık zorunlu değildir ama grubun belli bir toprak parçasına kendini ait hissetmesi gerekir.
6. Dayanışma duygusu: Bireylerin gruba karşı güçlü bir aidiyet ve etkin bir dayanışma duygusu olmalıdır.

Smith, tüm bu özelliklerden yola çıkarak etnik grubu "ortak soy miti, tarih ve kültürleri ile birlikte bir toprak parçası ile özdeşleşen ve dayanışma duygusuna sahip insanlar nüfusu" olarak tanımlamaktadır (2007'den aktaran Sarı, 2010: 64-65).

Etnisite ve etnik grup tanımlamalarında kültürel bir topluluğa ait olma hissinin ve kolektif

kimlik algısına yapılan vurgunun öne çıktığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla, etnisitenin bir yönü de kimlikle ilgilidir. Kimlik genellikle, bireysel (kişisel) ve kolektif (toplumsal) olmak üzere iki temel boyutta ele alınmaktadır. Bütün kimlikler bir toplumsal ilişkiler sistemi içinde oluşur, bu bağlamda, etnik kimlik de kolektif kimliğin özgül bir biçimidir (Marley ve Robins 1997'den aktaran Boz, 2010: 8).

Etnisiteye yönelik çeşitli yaklaşımlarda etnik kimliklerin kurgulanması, sürdürülmesi ve dönüştürülmesi farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Etnisite konusunda temel yaklaşımlardan biri, Clifford Geertz ve Edward Shils tarafından ileri sürülen ilkçi (primordialist) yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temel tezi, etnik toplulukların oluşturucu unsuru olan ve "başlangıçta/doğum anında varolan olan bağlar" anlamına gelen "primordial bağlar"ın, bireyler tarafından doğumla birlikte edinildiği, bu nedenle de etnisitenin verili ve sabit/değişmez, temel bir sosyal kategori olduğudur (Keser, 2008: 42). İlkçi yaklaşıma göre, etnik kimlik kan bağıyla gelir ve seçim konusu değildir ama bu kan bağı biyolojik olmak zorunda değildir, sadece böyle bir bağına inanç da olabilir (Sarı, 2010: 66).

Etnisite ve etnik kimlik konusuna yönelik bir diğer yaklaşım ise araçsalcı (instrumentalist) yaklaşımdır. Araçsalcı yaklaşımın savunucularına göre, etnik köken veya ırka dayalı kimlikler akıcı ve rastlantısaldır, durum veya şartlar doğrultusunda değişikliğe uğrayabilirler (Doğruel 2005'den aktaran Sarı, 2010: 68). Araçsalcılar, ilkçi yaklaşımın aksine, etnisiteyi geçmişten gelen, sabit bir kendilik olarak görmezler. Onlara göre etnisite, toplumsal olarak inşa edilmektedir, sınırları esnekler ve değişebilmektedir.

Öte yandan, etnisite araştırmalarında ilkçi ve araçsalcı yaklaşım içine dahil edilmeyen alternatif yaklaşımlar da bulunmaktadır. Fredrik Barth'ın "etkileşimsel" (transactionalist) yaklaşımı ile Armstrong ve Smith'in "etnosimgesel" yaklaşımı alternatif yaklaşımlara örnek gösterilebilir. Barth'ın yaklaşımı etnik kimlik çalışmalarına "sınır" (boundary) kavramını kazandırdığı için önem taşımaktadır. Etkileşimsel yaklaşıma göre her grup sosyal sınırlarla çevrilidir. Fiziksel görünürlüğü olmayan sosyal sınırlar grubun sürekliliğinin korunmasını sağlar. Dil, din, giysi veya yemek alışkanlıkları gibi sembolik sınır koruyucular toplulukların devamlılığını güvence altına almaktadır (Doğruel, 2005: 59). Başka bir ifadeyle, etkileşimsel yaklaşıma göre, etnik toplulukların sürekliliği sınırların korunmasına bağlıdır. Armstrong ve Smith'in etno-simgesel yaklaşımında ise temel ilgi, varlığını sürdürme, değişim, etnik kimliğin yeniden canlanması ve etnik geçmişlere yöneliktir. Etno-simgesel yaklaşıma göre, mitler ve simgeler insanlar arasında birlik duygusu yaratarak biraradalığı sağlar ve topluluğun varlığını sürdürmesini güvence altına alır (Sarı, 2010: 69).

Etnisite ve etnik kimlik konularında, etnik grupların nasıl oluştuğu, etnik kimliğin nasıl kazanıldığı veya nasıl oluştuğu gibi soruların, farklı araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde yorumlandığı görülmektedir. Bu çalışmada, Fredrik Barth'ın etnisiteye yönelik etkileşimsel yaklaşımı ve "sınır" kavramından faydalanılmıştır.

3. Çerkesler

Türkiye; Sünni Türkler, Alevi Türkler, Sünni Kürtler, Alevi Kürtler, Çerkesler, Lazlar, Ermeniler, Araplar, Rumlar, Gürcüler, Süryaniler gibi elli farklı etnik grubu barındıran bir ülkedir (Kaya, 2011: 17). Bu çalışmada, Türkiye'deki etnik gruplardan biri olan Çerkesler'in kültürlerarası iletişim pratikleri değerlendirilmiştir.

Çerkesler, Rus-Çerkes savaşları sonucunda anavatanları Kafkasya'yı terk etmek zorunda kalarak dönemin Osmanlı coğrafyasında, yoğunluklu olarak bugünkü Türkiye topraklarına iskân edilmişlerdir.

Türkiye'de yaşayan Çerkeslerin bugünkü sayıları konusunda farklı rakamlar bulunmaktadır. Bu konuda kesin rakamlar olmamakla birlikte, 1 milyon ile 7 milyon arasında çok farklı rakamlar söylenmektedir. Ancak, 1970'li yıllarda Peter Andrews'ın, Türkiye'de 900 kadar Çerkes köyünün olduğuna ilişkin yaptığı saptamadan ve düşük doğum oranlarından yola çıkılarak günümüzde Türkiye'de yaklaşık 2-2 buçuk milyon Çerkes nüfusunun olduğunu söylemek mümkündür. Bu sayının Kuzey Kafkasya'da yaşayan yaklaşık 1 milyonluk Çerkes nüfusuna oranı düşünüldüğünde azımsanmayacak bir nüfus olduğu görülmektedir (Kaya, 2011: 82-83).

Türkiye'de etnik gruplarla ilgili en kapsamlı araştırmalardan birini yapan Peter Andrews, Çerkeslerin başlıca yerleşim yerlerinin Batı ve Orta Anadolu'da olduğunu belirtmektedir (Andrews, 1992: 237). Bu çalışmanın araştırması dahilinde olan Eskişehir de, Çerkes nüfusu bakımından önemli bir yere sahiptir. 1860'lardan sonra bölgeye gelen Kafkasya kökenliler, çevrede Eskişehir merkezle bağlantılı olarak yaklaşık 40 köy kurmuşlar ve bölgenin en kalabalık etnik gruplarından birini oluşturmuşlardır.⁴ Bugün, Eskişehir'deki Çerkes nüfusuyla ilgili kesin bilgi olmamakla birlikte, 35 bin ya da 40 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Günümüzde, köylerdeki nüfusun büyük çoğunluğu ise kentlere göç etmiştir.

4. Yöntem

Kültürlerarası iletişim bağlamında, bir altkültür grubu olan Çerkeslerin hâkim kültürle iletişiminin incelenmesini amaçlayan bu çalışmanın sorularına yanıt bulmak, niteliksel araştırmadan yararlanmayı gerektirmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan amaçlı örneklem yöntemleri, pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yararlı görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 107). Bu çalışmada, amaçlı örneklem yöntemlerinden, kartopu örneklem tercih edilerek, araştırmacının problemine ilişkin bilgi kaynağı olabilecek kişilere ulaşılmıştır. Kartopu örneklem, araştırma alanında, kaynak kişi aracılığıyla diğer görüşülecek kişilere ulaşılması ve bir kartopu gibi, ilerledikçe örneklemin büyümesi ile oluşmaktadır (Kümbetoğlu, 2005: 98). Çalışmada kullanılan veri toplama yöntemi ise, yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmedir. Eskişehir kent merkezinde yapılan çalışmada, verilerin toplanması sürecinde, bilgi kaynağı olabilecek ilk kişilerin belirlenmesi amacıyla, Kuzey Kafkas Kültür ve Dayanışma derneğine gidilmiştir. Dernek başkanıyla görüşülerek, önerileri doğrultusunda kartopu örnekleminin ilk zincirleri oluşturulmuştur. Benzer şekilde, öneri üzerine görüşülen katılımcılardan da, araştırmacının problemi doğrultusunda, kimlerle görüşülebileceği konusunda bilgiler alınarak, bir sonraki katılımcılar belirlenmiştir.

Çalışma öncelikle, kültürlerarası iletişim bağlamında Eskişehir'de yaşayan Çerkeslerin hâkim kültürle iletişiminin incelenmesiyle sınırlıdır. Çalışmanın diğer sınırlılıklarını ise Eskişehir kent merkezinde yaşayan ve kartopu örneklem yöntemi ile ulaşılan 18 yaş ve üstü 20 Çerkes katılımcı oluşturmaktadır.

Katılımcılarla, bire bir görüşmeler yapılarak, yarı-yapılandırılmış derinlemesine

4 <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/404> (Erişim tarihi: 16.02.2017).

görüşme soruları yöneltilmiştir. Katılımcılar tarafından, sorulara verilen yanıtların tekrara düşmesi nedeniyle, 20 katılımcıya ulaşıldığında görüşmelere son verilmesi uygun görülmüştür. 20 katılımcı, 8 kadın, 12 erkek olacak şekilde denk düşmüştür. Öneriler doğrultusunda örneklem zincirine eklenen katılımcıların yaş grubu ise, 20 ile 60 yaş arasında değişiklik göstermiştir.

18 yapılandırılmış sorunun yer aldığı görüşme sorularının sayısı, katılımcıların verdiği yanıtlar doğrultusunda eklenen sorularla kimi zaman 32 soruya kadar ulaşmıştır. Yapılan görüşmelerin tamamı, yaklaşık 720 dakika sürmüş ve görüşmeler iki aylık bir zamanda tamamlanmıştır. Katılımcıların izniyle ses kayıt cihazı ile kaydedilen görüşmeler daha sonra deşifre edilmiştir.

Verilerin çözümlenmesi sırasında, zaman zaman özel ve hassas konulara değinilmesi nedeniyle katılımcıların kimlik bilgilerinin kullanılmamasının daha uygun olduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla, erkek katılımcılar E1, E2, E3... şeklinde, kadın katılımcılar ise K1, K2, K3... şeklinde ifade edilmiştir. Katılımcı bilgilerinin yanına, sırasıyla, yaş ve eğitim durumu eklenerek (E1, 39, Lise) örneğindeki gibi ifade edilmiştir.

5. Bulgular

Bu bölümde, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilen bilgiler, belli başlıklar altında sunulmuştur. Elde edilen bilgilerle, Çerkes kültürünün farklı yanlarını ve bu farklılıkların kültürlerarası iletişimdeki yansımalarını ortaya koymak amaçlanmıştır.

5.1. Vatan Kavramı

Katılımcılara, ilk olarak, “Sizce vatan nedir ve sizin için vatan neresidir?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soru, Eskişehir’deki Çerkes etnik kimliğinin incelenmesi bakımından önemli görülmüştür.

Görüşmelere yakından bakıldığında, katılımcılardan E1, Türkiye’de büyüdülerini, kendisi için önceliğin Türkiye olduğunu ancak, Kuzey Kafkasya’nın da önemli olduğunu belirtmiştir. Katılımcı, Kuzey Kafkasya’ya hiç gitmediğini, büyüklerinin anlattıklarıyla Kafkasya hakkında bilgi edindiğini ve oranın sevgisini kalbine aşıladığını sözlerine ekleyerek bayraklar üzerinden verdiği bir örnekte şöyle demektedir: “Bizim kalbimizde iki tane bayrak var. Biri Türk bayrağı, ondan sonra da Adige bayrağı. İkisini de aynı derecede, ayırt etmeden seviyorum. Fark eden bir şey yok benim için” (E1, 39, Lise).

Katılımcılardan E6 da, E1 ile benzer şekilde Türkiye’de doğup büyüdüğünü, Kafkasya’yı hiç görmediğini ifade etmiştir. E6, “insanın yaşadığı yer vatanıdır” diyerek Türkiye’yi vatan olarak gördüğünü dile getirmiş ancak Kafkasyalı olduğunu belirterek anavatanının da Kafkasya olduğunu vurgulamıştır. Katılımcı sözlerine şöyle devam etmiştir: “Burada doğdum, büyüdü. Tabii ki şu anda benim vatanım burası. Vatan bizim için çok değerlidir. Biz çok sürgün yediğimiz için vatanın kıymetini çok iyi biliriz. Sevip yaşanan, geçimini yürüttüğün yerdir vatan” (E6, 53, İlkokul).

Görüşmelerde katılımcıların vermiş olduğu bir diğer yanıtta, Kafkasya’yı vatan olarak benimsemeleri yönündedir. Kafkasya’yı vatan olarak gördüğünü ifade eden E4,

Türkiye'de yaşadıklarını ancak birçoğunun amacının bir gün Kafkasya'ya geri dönmek olduğunu belirterek şöyle devam etmektedir: "Bir şekilde 1864 yılında sürgünde buraya gelmişiz. Osmanlı o zaman kapılarını açmış. Açıkçası, burası bizim için bir misafirhane gibi" (E4, 23, Üni).

Görüşmelerde, Türkiye'yi vatan olarak gördüğünü belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Ancak, Türkiye'yi vatan olarak gördüğünü ifade eden katılımcıların, bir şekilde Kafkasya'ya da bağlılıklarını dile getirdikleri fark edilmiştir. Türkiye'yi vatan olarak gördüğünü ifade eden E10, Kafkasya'yı baba vatani, başka bir deyişle ata vatani olarak nitelendirerek bir bakıma köklerinin dayandığı yer olarak ifade etmiş ve Kafkasya'ya karşı duyumsadığı bağlılığı da yansıtmıştır. E10'un ifadeleri şu şekildedir: "Vatan burası. Kafkasya'da baba vatani, ata vatani diyelim. Ben ayırt etmiyorum hatta burayı daha önde tutuyorum. Sonuçta günümüz koşullarında bu kadar karışıkken Türkiye, vatan sözcüğü daha fazla önem kazanıyor. Ben, ata vatani diyorum ama daha hiç gitmedim. Bulduğun, ekme yediğin, havasını soluduğun yer vatandır."(E10, 49, Üni).

Görüşmeler boyunca 19 katılımcıya yöneltilen "Sizce vatan nedir ve sizin için vatan neresidir?" sorusuna verilen yanıtlar farklılık göstermekle birlikte katılımcıların, Kafkasya'dan söz ederken tarihsel bağlarının olduğu, köklerinin dayandığı, atalarının doğduğu ve mücadele verdiği topraklar vurgusu yaptıkları görülmektedir. Türkiye'yi ise, doğup büyüdüğü, vatandaşı oldukları ve yaşamlarını sürdürdükleri topraklar olarak ifade etmektedirler. Görüşmelerde, 10 katılımcı Türkiye ve Kafkasya'nın ikisini birden vatan olarak benimsediğini söylemiştir. Ancak, bu 10 katılımcı içinde, önceliğin Kafkasya ya da önceliğin Türkiye olduğunu belirtenler de bulunmaktadır. Bununla birlikte, 6 katılımcı, Kafkasya'yı vatan olarak gördüğünü belirtmiştir. Kafkasya'yı vatan olarak gördüğünü belirten katılımcılar, genellikle Türkiye'yi doğdukları, büyüdüğü ve vatandaşı oldukları yer olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, Türkiye'yi vatan olarak gördüğünü belirten 3 katılımcı bulunmaktadır. Bu 3 katılımcı, Türkiye'yi vatan olarak gördüklerini söylemekle birlikte, Kafkasya'dan söz ederken "atalarının doğduğu", "kökenlerinin dayandığı" topraklar olarak ifade etmişler ve Kafkasya'yla olan bağlarını da bir şekilde dile getirmişlerdir.

Katılımcıların tamamına, "Daha önce Kafkasya'ya hiç gittiniz mi?" sorusu da yöneltilmiştir. Yalnızca iki katılımcıdan, daha önce Kafkasya'ya gittiği ve bir süre orada bulunduğu yanıtı alınmıştır. Kafkasya'ya hiç gitmediğini belirten katılımcılar, internetten ya da oraya gidip gelen yakınlarından Kafkasya'yla ilgili bilgi aldıklarını, Kafkasya'yla ilgili haberleri internet üzerinden takip ettiklerini dile getirmişlerdir.

5.2. Aidiyet Duygusu

Kimlik, aidiyet unsurlarını da içinde barındırır. Kimlik ile aidiyet duygusu arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak, katılımcılara "Kendinizi nereye ait hissediyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcılardan E5, kendisini iki tarafa da ait hissettiğini ancak, Kafkasya'da daha mutlu olacağına inandığı için Kafkasya'nın ağır bastığını dile getirmiştir. 8 yıl boyunca Kafkasya'da yaşadığını söyleyen E5, orada kaldığı süre boyunca Türkiye'ye karşı büyük bir özlem duyduğunu belirtmiş "Örneğin, burada yediğim bir şeyi, burada

yaşadığım bir anı, arkadaşlarımı, dostlarımı ve akrabalarımı çok özledim. Sonuç olarak, burada geçirdiğim uzunca bir süre var” diyerek sözlerine devam etmiştir (E5, 48, Üni). Katılımcılardan E6 da kendisini hem Kafkasya’ya hem Türkiye’ye ait hissettiğini ifade ederek “Yarı tarafım burada yarı tarafım Kafkasya’da” demiştir (E6, 53, İlkokul).

Uzun vadede Kafkasya’da yaşamak istediğini, yakın zamanda oradan bir arazi almayı da planladığını belirten K8, bütün arkadaşları ve akrabaları Türkiye’de olduğu için kendisini bütünüyle Kafkasya’ya ait hissetmediğini ancak Kafkasya’nın ağır bastığını söylemiştir. K8 sözlerine şöyle devam etmiştir: “Sonuçta hepimiz burada büyüdük, yetiştik ve benim geride bırakacağım çok insan var. Hiçbir zaman burayı tamamen geride bırakamayacağım” (K8, 32, Üni).

Bir yandan aile, akrabalar, arkadaş ve dost çevresiyle kurulan aidiyet duygusu, katılımcıları Türkiye’ye bağlarken, bir yandan da atalarının yaşadığı, elde etmek için mücadele ettiği ve sürgün edildikleri topraklara karşı, başka bir ifadeyle, köklerine karşı duydukları aidiyet duygusu onları Kafkasya’ya bağlamaktadır denilebilir.

Görüşmelerde katılımcıların vermiş olduğu başka bir yanıtta, Türkiye’ye karşı aidiyet duydukları yönündedir. Katılımcılardan E8, Türkiye’de yaşadıklarını, bu nedenle kendisini Türkiye’ye ait hissettiğini söyleyerek, “Tabii Kafkasya’da atalarımızın memleketi” diye eklemiş ve Kafkasya’yla olan bağlarını da dile getirmiştir (E8, 60, Lise). Katılımcılardan E11 ise bu soruya kısa bir yanıt vererek “Kendimi Türkiye’ye ait hissediyorum” demeyi yeterli görmüştür (E11, 59, Üni).

Görüşmelerde, Kafkasya’ya aidiyet duyduklarını söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcılardan, 23 yaşındaki, üniversite mezunu E4 ve 23 yaşındaki üniversite öğrencisi E7, “Kendinizi nereye ait hissediyorsunuz?” sorusuna kısa bir yanıt vererek “Anavatanım Kafkasya’ya” demişlerdir. Başka bir katılımcı E3 de, bu soruya “Tabii ki Kafkasya’ya” şeklinde yanıt vermiştir (E3, 20, Üni. Öğr).

Görüşmeler boyunca, katılımcılara yöneltilen “kendinizi nereye ait hissediyorsunuz?” sorusuna verilen yanıtlar, “Sizce vatan nedir ve sizin için vatan neresidir?” sorusuna verilen yanıtları destekler niteliktedir. Katılımcılardan çoğunun kendisini hem Kafkasya’ya, hem Türkiye’ye ait hissettiği sonucuna ulaşmış ancak bu katılımcılar arasında Kafkasya’nın ağır bastığını belirtenler de olmuştur. Bununla birlikte, kendisini sadece Kafkasya’ya ait hissettiğini söyleyen katılımcılar da bulunurken, sadece Türkiye’ye karşı aidiyet duyduğunu dile getiren az sayıda katılımcı da yer almaktadır. Ayrıca, katılımcılardan biri Türkiye’ye karşı aidiyet duygusu taşımadığını belirtmiş ve “Oraya karşı da (Kafkasya) aidiyet duyar mıydım bilemiyorum” şeklinde yanıt vermiştir. Katılımcılardan çoğu daha önce Kafkasya’yı ziyaret etmediklerini belirtmekle birlikte, Kafkasya’da oturma izni olan, zaman zaman Kafkasya’yı ziyaret eden ya da bir süre orada yaşadığını belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Görüşmelerde öne çıkan konulardan biri de, bazı katılımcıların Kafkasya’ya gitmek ya da orada yaşamak istediklerini dile getirmeleri olmuştur. Bu isteklerine karşın, katılımcıların çoğu Türkiye’de doğup büyüdükleri, aileleri, akrabaları, arkadaş ve işleri Türkiye’de olduğu için Türkiye’yi hiçbir zaman tamamen geride bırakamayacaklarını ya da geri dönmelerinin çok zor olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte, geri dönmeyi planladıklarını söyleyen bazı katılımcılar da bulunmaktadır. Bir anlamda, çoğu katılımcının Türkiye ile bağlarını kuvvetlendiren en belirgin unsur, aile, akraba ve arkadaşlardan oluşan gruba karşı duydukları

aidiyettir. Katılımcılardan K7'nin "Keşke hepimiz dönebilsek" demesi de bu durumu örnelemektedir (K7, 23, Üni. Öğr). Tüm bu etkenlerin yanında, bazı katılımcıların dile getirdiği başka bir konu da ekonomik koşullar olmuştur. Bazı katılımcılar aile, arkadaş ve akrabalarının Türkiye'de olduğunu belirtmekle birlikte Türkiye'de çalıştıklarını ve düzenlerinin Türkiye'de olduğunu ifade etmişlerdir.

5.3. Anadil: Diller Ülkesinin Mirası

Davranış normları, giyim kuşam ve inanç sistemleri gibi, bir toplumun dili de o toplumun kültürünü oluşturan en önemli öğelerden biridir. Bu nedenle katılımcılara "Anadilinizi biliyor musunuz?" sorusunu yöneltmenin gerekli olduğu düşünülmüştür.

Görüşmelerde öne çıkan konulardan biri, anadilin aile içinde ve akrabalar arasında konuşuluyor olmasının dili öğrenmede ya da en azından dili anlamada önemli bir unsur olarak görülmesidir. Örneğin, katılımcılardan E7, anadilini konuşmada ufak tefek sorunları olduğunu ancak okuma ve anlama konusunda sorun yaşamadığını belirtmiş ve "Çoğu ailede olduğu gibi benim de annem, babam, amcalarım, teyzelerim biraraya geldiklerinde genellikle Çerkesce konuşuyor" diyerek, aile içinde dilin kullanılmasının, anadilini öğrenmesinde etkili olduğunu ifade etmiştir (E7, 23, Üni. Öğr).

Aile içinde anadilleri konuşulmadığı için dili öğrenemediklerini ya da tam anlamıyla dile hâkim olamadıklarını söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcılardan K6, "anadilinizi biliyor musunuz" sorusuna "bilmiyorum çünkü ailede konuşulmuyor" şeklinde yanıt vermiş ve annesinin dili hiç bilmediğini, babasının ise "anlıyorum ama konuşamıyorum" diyenlerden olduğunu, bu nedenle kendisinin de dili öğrenemediğini söylemiştir (K6, 23, Üni).

Görüşmelerde 20 katılımcıya "anadilinizi biliyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan 7'si anadilini bilmediğini söylerken 5 katılımcı kendilerini ifade edebilecekleri kadar konuşabildiklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca, 7 katılımcı da anadillerini anlayabildiklerini ancak konuşamadıklarını ya da anlayabilmelerine karşın konuşmada zorlandıklarını, "çat pat" konuşabildiklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte annesinin Türk, babasının Çerkes olduğunu belirten katılımcı K5 ise, bu soruya verdiği yanıtta anadilinin Türkçe olduğunu ve Çerkesce bilmediğini söylemiştir. 20 katılımcıya yöneltilen soruya verilen yanıtlar içinde anadilini akıcı bir biçimde konuşabilenlerle karşılaşılması dikkat çekmektedir.

1960'lar sonrasında köyden kente göç oranının artmasıyla birlikte hâkim kültürle etkileşimin de arttığını ve bu durumun anadil bilgisinin azalmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür. Eskişehir'de yaşayan Çerkesler arasında anadil bilgisinin genellikle "konuşulanı anlama" ya da "kendini idare edebilecek kadar" konuşmayla sınırlı kaldığı söylenebilir. Ancak, az sayıda da olsa, bazı katılımcılar tarafından ev içinde ve akrabalar arasında anadilin konuşulduğu ifade edilmiştir.

5.4. Etnik-içi ve Etnik-dışı Evlilik

Bir toplumda, farklı grupların üyeleri arasındaki evlilikler, bu gruplar arasındaki toplumsal sınırların katılığına ya da geçirgenliğine yönelik önemli göstergeler sunabilir (Hoşgör ve Smits, 2002'den aktaran Sarı, 2010: 149). Bu nedenle, katılımcılara ilk

olarak Çerkesler'in farklı etnik gruptan biriyle evlenmelerini nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur.

Katılımcılardan K1, eskiden Çerkesler'in kendi içlerinde evlilik yaptığını ancak, günümüzde farklı kültürlerden bireylerle de evlilik yapıldığını ve bu durumun normal karşılandığını söylemiştir. Katılımcı, "Benim babam her zaman inşallah Çerkes biriyle evlenirsin der ama ben Türk biriyle evleneceğim dediğim zaman olumsuz karşılayacağını sanmıyorum" diyerek, bir anlamda, ailesinin de etnik-dışı evliliğe karşı çıkmayacağını ancak "Çerkesle evliliğin" olması umut edilen bir durum olduğunu belirtmiştir. Okul ve iş yaşamı dolayısıyla farklı kültürlerden insanlarla iç içe olduklarını söyleyen K1, kendisinin de etnik-dışı evliliği normal karşıladığını, "kesinlikle Çerkes olmalı" gibi bir düşüncesinin olmadığını ancak ailesinin de dile getirdiği gibi asıl isteğinin bir Çerkesle evlilik yapmak olduğunu belirtmiştir. K1'in ifadeleri şu şekildedir: "Tabii ki Çerkes biriyle evlenmeyi isterim çünkü seni çok iyi bilir, senin davranışlarını daha iyi anlar. Çerkesliğin ne demek olduğunu ancak Çerkes bilebilir... Ama başka birine karşı farklı bir durum söz konusu olursa, sırf Çerkes olmadığı için evlenmem demem" (K1, 24, Üni.Öğr). Başka bir katılımcı E10 da, K1 ile benzer şekilde, önceden Çerkesler'de etnik-dışı evliliğin olmadığını dile getirerek, kent yaşamına geçişle birlikte farklı kültürlerden insanlar arasındaki evliliklerin görülmeye başlandığını söylemiş ve etnik-dışı evliliği "normal yaşamın getirisini" olarak tanımlamıştır (E10, 49, Üni).

Çerkeslerin farklı etnik gruptan biriyle evlenmesine ılımlı yaklaşan katılımcıların yanı sıra, etnik-dışı evliliğe sıcak bakmayan ve Çerkeslerin Çerkeslerle evlenmesi gerektiğini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Çerkes olan biriyle evlenmek istediğini belirten E3, dışarıdan insanlarla evliliğin Çerkes kültüründe haynape⁵ olduğunu ifade ederek "Biz diasporada yaşıyoruz, kendi anavatanımızda değiliz. Dolayısıyla, asimile olmaya çok açığız ve bunu bir nebze olsun engelleyebilmek için Çerkeslerin Çerkeslerle evlenmesi bence çok mantıklı" şeklinde açıklama yapmıştır (E3, 20, Üni. Öğr).

Görüşmelerde, 20 katılımcıya yöneltilen "Çerkesler'in farklı etnik gruptan biriyle evlenmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtlar farklılık göstermektedir. Katılımcıların yarısı etnik-dışı evliliğe ılımlı yaklaşarak, "normal karşılanması gereken bir durum" olarak değerlendirirken, diğer yarısı, "olmaması gereken bir durum", "desteklemiyorum" ya da "Çerkesler Çerkeslerle evlensin isterim" şeklinde yanıt vermiştir. Bununla birlikte, etnik-dışı evliliğe ılımlı yaklaşan katılımcılardan 4'ünün bir Çerkes'le evlenmek istediklerini belirtmeleri dikkat çekmektedir.

Görüşmelerde öne çıkan düşüncelerden biri, etnik-içi evliliğin, etnik grubun sınırlarının korunmasının bir yolu olarak görülmesidir. Etnik grupların varlıklarının devamı, kültürel farklılıklarını sürdürebildikleri ölçüde mümkündür. Ancak, farklı kültürlerden insanların etkileşimiyle kültürel farklılıkların azalması ve benzerliklerin artması beklenebilir (Barth, 2001: 19). Bazı katılımcılar tarafından, etnik-dışı evlilik de, kültürü koruyan sınırların aşıldığı, Çerkes etnik kimliğine karşı tehdit oluşturan bir alan olarak görülmektedir. Bununla birlikte, farklı etnik gruptan biriyle evlenilse bile, kültürel değerlerin korunarak, gelecek kuşaklara aktarılabilen düşüncesinde olan katılımcılar da bulunmaktadır.

Görüşmelerde öne çıkan bir diğer konu ise benzerliklerin, evlilik içinde uyum ve mutluluğu getireceği düşüncesidir. Bazı katılımcılar, etnik-dışı evliliklerde, anlaşmazlıkların ve

5 Çerkes kültüründe, yapılması yanlış ve ayıp olarak görülen davranış biçimleri.

pişmanlıkların ortaya çıkma potansiyelinin daha yüksek olduğu görüşündedir. Bununla birlikte, hoşgörü ve anlayışla, bu sınırların aşılabilceğini düşünenler de olmuştur. Bir toplumda, farklı etnik gruplardan insanlar arasında evlilikler, o gruplar arasında da bağlantı kurucu bir işlev kazanmaktadır çünkü etnik-dışı evlilikler, “sadece iki kişiyi değil, eşlerin de ait olduğu daha büyük grupları da birbirine bağlamaktadır” (Hoşgör ve Smits, 2002“den aktaran Sarı, 2010: 150). Etnik-dışı evliliklerde, eşler arasında uyum sağlansa bile aileler arasında sorunlar yaşanabileceği görüşünde olan katılımcılar bulunmaktadır.

Kültürlerarası evliliğe sıcak bakan katılımcılardan bazıları ise evlilik olgusunu genellikle sevgi bağlamında değerlendirmişlerdir. Katılımcılar, “gönül kimi severse”, “kiminle mutlu olacaksın”, “gönüldeki başka bir şey” gibi söylemlerle, etnik-dışı evliliğin de mümkün olabileceğini belirtmişlerdir.

5.5. Mahalle, Komşuluk ve Arkadaşlık İlişkileri

Mahalle, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi, farklı etnik grupların iç içe yaşadığı toplumlarda, etnik grubun sınırlarının, kültürel farklılıkların ve kültürlerarası ilişkilerin anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle, katılımcılara, ilk olarak Çerkesler'in yaşadığı belli mahallelerin olup olmadığı sorularak, etnik grup üyelerinin mekânsal sınırları anlaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise, katılımcılara arkadaşlık ve komşuluk ilişkileriyle ilgili sorular yöneltilerek, etnik kimliğin arkadaşlık seçimlerine etkisi ile grup içi ve grup dışı arkadaşlık ilişkilerindeki farklılıklar anlaşılmak istenmiştir.

1960'lar öncesinde, çoğunlukla Eskişehir çevresindeki köylerde yaşamını sürdüren Çerkesler'in, o dönem için, hâkim kültürle etkileşiminin daha az olduğunu ve mekânsal sınırların daha belirgin olduğunu söylemek mümkündür. Çerkes köylerinde mekânsal ve kültürel sınırların daha kuvvetli olduğu bir ortamda yaşayan Çerkesler, kent yaşamıyla birlikte bu mekânsal sınırı büyük ölçüde aşmak durumunda kalmıştır.

Katılımcılara yöneltilen “Eskişehir'de Çerkesler'in yoğun olarak yaşadığı belirli mahalleler var mı?” sorusuna verilen yanıtlar benzerlik göstermektedir. Katılımcılardan E5, Eskişehir daha küçükken, daha derli topluydu diyerek şöyle devam etmiştir: “Çerkesler'in köyleri birkaç köy hariç, merkeze yakın köylerdir genellikle ve Eskişehir'in çevresini saran bir şekildedir. Eskişehir'in, Ankara çıkışı, Kütahya-İzmir çıkışı ve İstanbul çıkışı düşünülürse, köyler hangi çıkışa yakınsa, oralardaki mahallelere yerleşmişlerdir”. E5, kente ilk göç edenlerin, köy ile bağlarını koparmamak için, köye yakın yollar üzerindeki ya da köy otobüsünün güzergâhı üzerindeki mahallelere yerleştiklerini belirterek “Ondan sonra kök salmışlar oralarda” demiştir (E5, 48, Üni). Katılımcı, Vişnelik, Kırmızı Toprak, Tepebaşı ve Ertuğrul Gazi mahallelerinde Çerkesler'in yoğun olarak yaşadığını belirtmiştir.

Mekânsal sınırların yanı sıra, Çerkes köylerinde, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin çoğunlukla grup-İçi düzeyde kaldığı, yaşam biçiminin de değişiklik gösterdiğini ve farklı kültürlerle birarada yaşanan kentlere gelindiğinde bu sınırların da bir ölçüde aşılmak durumunda kalındığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, katılımcılardan çoğu, ortak kültür ve ortak tarihsel bağların varlığı nedeniyle grup-İçi arkadaşlıklarda paylaşımların farklılıklar gösterebildiğini ve ilişkilerinin daha kuvvetli olduğunu belirtmişlerdir.

5.6. Kültürel Farklılıkların İletişimdeki Yansımaları

Kültürel farklılıklar, farklı kültürlerle üye insanlar arasında gerçekleşen iletişimde yanlış anlaşılmalara, zorlukların ya da sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle katılımcılara “Farklı kültürlerden insanlarla iletişim sürecinde yanlış anlaşılmalara ya da sorunlarla karşılaştınız mı?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan çoğu kültürlerarası iletişimde yanlış anlaşılmalara ya da zorluklar yaşanabildiğini dile getirirken, böyle bir durumla karşılaşmadıklarını ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır.

Katılımcılardan K3, farklı kültürlerin üyeleriyle iletişim sürecinde zorluklar yaşanabildiğini belirterek “Görüşlerini paylaşmak biraz daha zor oluyor. Burada kendini anlatabileceğin insanlar varken dışarıda kendini anlatmakta biraz da korkuyorsun ya da çekiniyorsun... Anlatamıyorsun derdini. Saygı duyuyorum, onların düşüncesi öyledir, benim düşüncem böyledir deyip geçiyorsun” şeklinde açıklama yapmıştır (K3, 24, Üni). Katılımcı verdiği bir örnekte, Çerkeslerin Çerkeslerle evlenmesinin kendileri için çok mantıklı açıklamaları olduğunu dile getirerek, “Bunu karşı tarafa anlattığın zaman, onlara çok saçma geliyor. Haklılar belki de ama biz daha farklı düşünüyoruz” demiştir.

K3 ile benzer şekilde, katılımcılardan E3 de, etnik-içi evlilik üzerinden verdiği örnekte, “Çerkesler hep Çerkeslerle evlenmek isterler. Dışarıdan insanlarla evlenilmesi bizde haynape” demiştir. Katılımcı, bu konuyu başka etnik gruplardan arkadaşlarıyla konuştuğunda çok garipsediklerini dile getirerek “Dışarıdan birine bunu anlatması çok zor. Yaşamadıkları için bunu anlayamıyorlar” diye sözlerine devam etmiştir (E3, 20 Üni. Öğr).

Katılımcılardan K6 ise, Çerkes kültürünün şekillenmesinde belirleyici bir unsur olan haynape başka bir ifadeyle, ayıp kavramına değinerek, iletişimde yanlış anlaşılmalara ayıp olarak görülen bazı davranışlardaki farklılıklar üzerinden çıkabildiğini şöyle ifade etmiştir: “Bizde ayıp kavramı çok içsel bir şeydir. Benim bile neden yaptığımı açıklayamayacağım bir şey hakkında diğer insanlarla tartışmaktan hoşlanmıyorum. Susmayı tercih ediyorum böyle durumlarda. Gerek yok, biz böyleyiz diyorum” (K6, 23, Üni).

Kültürel farklılıkların iletişim sürecinde zorluklara neden olabildiğini belirten E5 ise, iletişimde sorunlarla ya da yanlış anlaşılmalara karşılaşmamak için, kimi zaman bir konu hakkındaki düşüncelerini dile getirmekten kaçındığını ya da farklı davranış biçimleri gösterebildiğini söylemiştir. Katılımcının ifadeleri şu şekildedir: “Bazen bir konu konuşuluyor, o konudaki düşüncemi söylemekten çekiniyorum. Anlaşılmayacağını biliyorum çünkü. Tartışmanın gereksiz olduğuna inandığım için orada kendimi kapatıyorum ya da belli ilişkiler içerisinde bir Türk gibi davranıyorum, öyle davranmamı gerektiren çok zaman oluyor” (E5, 48, Üni). Katılımcı, farklı gruplarla iletişimde kendini daha fazla ifade etmesi ve açıklaması gerektiğini ekleyerek “Çerkes ortamında öyle bir şeye gerek yok ama Türk arkadaş grubu içindeysen yeri geliyor mutlaka kendimi ifade etmem, tanımlamam gerekiyor. Bir olayla ilgili açıklamada bulunmam gerekiyor” demiştir (E5, 48, Üni).

Kültürlerarası iletişimde zorluklarla karşılaşabildiklerini belirten katılımcıların yanı sıra, farklı kültürden insanlarla iletişim sürecinde yanlış anlaşılmalara ya da zorluklarla

karşılaşmadıklarını belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcılardan K2, farklı kültürlere üye insanlarla iletişim sürecinde yanlış anlaşılmalara ya da sorunlarla karşılaşmadığını ifade ederek, "İnsanlar seni tanıdıktan sonra, seninle sohbet ettikçe, senin karakterini, senin yaşam tarzını gördükçe seni çok daha iyi anlıyorlar" demiştir. Katılımcı, farklı gruplarla iletişimde sorunlarla karşılaşmamasında kişilik özelliklerinin de etkili olduğuna değinerek "Kişilik olarak çok keskin yanlarım yoktur. İfade etmek istediğim şeyi daha uygun bir dille anlatırım" şeklinde açıklama yapmıştır (K2, 42, Üni).

Sonuç

Eskişehir'de yaşayan Çerkesler'in hakim kültürle iletişiminin incelendiği bu araştırmada, kültürel farklılıklardan dolayı, farklı kültürlerin üyeleri arasında iletişim sürecinde yanlış anlaşılmalara ya da zorlukların yaşanabildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bazı katılımcılar, özellikle Çerkes etnik kimliğinin ya da örf ve adetlerinin öne çıktığı konularda, iletişim sürecinde, anlaşılmadıklarını ya da kendilerini anlatmakta zorlandıklarını dile getirmişlerdir. Farklı kültürlerle iletişim sürecinde, bazı davranış biçimlerine ve ritüellere ortak anlamlar atfedilmemesinin, iletişimde zorluklara neden olabildiğini ve grup-dışı iletişimde anlaşılama duygusunu kuvvetlendirdiğini söylemek mümkündür. Bu duygu, katılımcıların farklı kültürlerle iletişim sürecinde kimi zaman susmayı tercih etmelerine ya da görüşlerini dile getirmemesine neden olabilmektedir.

Araştırmada, farklı kültüre üye insanlarla iletişimde, grup-içi iletişimden farklı davranış biçimlerinin de benimsenebildiği görülmektedir. Katılımcılardan bazılarının farklı bağlam ve durumlara uygun davranış biçimleri seçmesi davranışsal esneklik olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla, davranışsal esnekliğin, etkileşimde bulunan kültürel grubun bir ölçüde tanınmasıyla ve gösterilen davranış biçimlerine vereceği tepkilerin tahmin edilmesiyle, gerçekleştirilebileceği söylenebilir. İletişimde istenilen amaca ulaşmak için gerçekleştirilen davranışsal esnekliğin, kültürlerarası iletişimde zorlukları azaltabileceğini dile getirmek yanlış olmayacaktır.

Farklı kültürlere üye insanların farklı anlam dünyaları oluşturduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, bir kültürde normal olarak görülebilen bir davranış biçimi, öteki için normal olarak karşılanmayabilir. Süreç, bunun tam tersi şekilde de işleyebilir. Bu nedenle, farklı kültürlerin üyeleriyle iletişimde, davranış biçimleri var olduğu kültür içinde anlamlandırılmaya çalışılmalıdır. İçinde yaşadığımız toplumda farklı kültürlerin varlığını benimseyerek, farklı kültürlerin üyeleriyle duygudaşlık kurmaya çalışarak, kısacası birarada yaşadığımız "kapı komşularımızın" kültürlerinden haberdar olarak kültürlerarası iletişimde yanlış anlaşılmalara ve zorlukların azaltılabilmesi mümkün olabilir.

Kaynakça

Andrews, Peter Alford (1992). Türkiye'de Etnik Gruplar. İstanbul: Ant Yayınları

Bauman, Zygmunt (1978). Hermeneutics and Social Science: Approaches to Understanding. London: Hutchinson.

Baumann, Gerd (2006). Çokkültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek. (Çev: I. Dermirakin). Ankara: Dost Kitabevi

- Boz, Erdoğan (2010). Çerkes Etnik Kimliğinin Yeniden İnşasında Akrabalık. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Bozkurt, Veysel (2012). Değişen Dünyada Sosyoloji: Temel Kavramlar, Kurumlar. (8.baskı). Bursa: Ekin.
- Doğruel, Fulya (2005) İnsaniyetleri Benzer: Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doytcheva, Milena (2009). Çokkültürlülük. (Çev: T. Akıncılar Onmuş). İstanbul: İletişim.
- Gudykunst, William ve Kim, Young Yun (1984). Communicating with Strangers: An Approach to Intercultural Communication. New York: Random House.
- Gudykunst, William (2003). "Intercultural Communication: Introduction". (Ed. Gudykunst, William). Cross-Cultural and Intercultural Communication. New Delhi: Sage. ss.163-167.
- Hall, Edward T. (1980). The Silent Language. Westport: Greenwood Press.
- Kartarı, Asker (2006). Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim. Ankara: Ürün.
- Kartarı, Asker (2014). Kültür, Farklılık ve İletişim: Kültürlerarası İletişimin Kavramsal Dayanakları. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Kaya, Ayhan (2011). Türkiye'de Çerkesler: Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keser, İnan (2008). Kent, Cemaat, Etnisite: Adana ve Adana Nusayrileri Örneğinde Kamusalılık. Ankara: Ütopya.
- Kümbetoğlu, Belkıs (2005). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. Ankara: Bağlam.
- Mutlu, Erol (2012). İletişim Sözlüğü. (6. Basım). Ankara: Sofos.
- Samovar, Larry A.; Porter, Richard. E. ve McDaniel, Edwin. R. (2007). Communication Between Cultures. (6. baskı). Belmont: Thomson.
- Sarı, Engin (2010). Kültür, Kimlik, Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. İstanbul: İletişim.
- Somersan, Semra (2004). Sosyal Bilimlerde Etnisite ve İrk. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tomlinson, John. (1999). Globalization and Culture. Cambridge: Polity Press.
- Uslu, Zeynep Karahan ve Bilgili Can (2010) Kırılan Kalıplar 2: Kültürlerarası İletişim, Çokkültürlülük. İstanbul: Beta.
- Yanık, Celalettin (2013). Dünyada ve Türkiye'de Çokkültürlülük. Bursa: Sentez.
- Yıldırım, Ali. ve Şimşek Hasan (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (7.baskı). Ankara: Tıpkı.
- Akça, Gürsoy ve Vurucu, İkbal (2010). "Çokkültürlülük Tartışmaları, Toplumsal Bütünlük Kaygısı ve Yeniden Milletleşme: Kazakistan Halkı Asamblesi Örneği", Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(24). <http://edergi.manas.edu.kg/index.php/sbd/article/viewFile/1803/1534> (Erişim tarihi: 12.02.2017).
- Sağır Öztoprak, Meral ve Akıllı, Serkan (2004). "Etnisite Kuramları ve Eleştirisi", Cumhuriyet

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 28(1), 1-22. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/929.pdf> (Erişim tarihi: 14.02.2017).

Sarı, Engin (2004). "Kültürlerarası İletişim: Temeller, Gelişmeler, Yaklaşımlar", Folklor/Edebiyat Dergisi, 10(39) <http://ankara.academia.edu/EnginSARI/Papers> (Erişim Tarihi: 14.02.2017).

Saygın, Tuncay (2009). "Sosyal Bilimlerin Doğası ve Hermeneutik", Altıncı Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde sunulmuş bildiri. http://www.sosyolojidernegi.org.tr/kutuphane/icerik/saygin_tuncay.pdf (Erişim tarihi: 18.02.2017).

<http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/404> (Erişim tarihi: 16.02.2017).